

circumstances and the strengthening of Soviet power, by ten years of imprisonment, with severe isolation and confiscation of property. Other defendants were sentenced to different terms (from 8 to 1 year). All convicted persons were subject to deprivation of their rights for 5 years and expulsion from the district for 3 years (after serving their sentence). By the decision of the commission mass arrests began, M. Nepluiev's sisters and some brothers were evicted. In 1929, all members of the brotherhood were repressed with a ban on residence in the Hlukhiv district.

Keywords: brotherhood, soviet power, counter-revolution, commune, artel.

REFERENCES

1. Mironov, F. (1924). Istoriiia odnoi arteli. [History of one artel]. *Kommunist*, 278, 3 [in Russian].
2. Zakliuchitelnaia glava. (1925). [Final chapter]. *Vechernii vypusk*, 3, 1. [in Russian].
3. Delo «Vozdvizhenskogo bratstva» na Chernigovshchine. (1925). [The case of the «Holy Cross Brotherhood» in Chernihiv region]. *Nash put*, 208, 1. [in Russian].
4. Belogvardeiskaia organizatsiia pod maskoi khristianskogo bratstva. Delo «Vozdvizhenskogo bratstva». (1925). [The White Guard Organization under the mask of the Christian Brotherhood. The case of the «Holy Cross Brotherhood»]. *Diktatura truda*, 204, 2. [in Russian].
5. Vetrov, A. (1925). Delo Vozdvizhenskogo Bratstva. [The case of the «Holy Cross Brotherhood»]. *Vechernii vypusk*, 7, 2. [in Russian].
6. Pod znamenem Khrista. Delo Kresto-Vozdvizhenskogo bratstva. (1925). [Under Christ's banner. The case of the «Holy Cross Brotherhood»]. *Kharkovskii proletarii*, 209, 4. [in Russian].
7. Alperovich, G. (Ed.). (1925). Vozdvizhenskoe bratstvo gnezdo kontrevoliutsii. «Kollektivizatsiia» v tsarskie gody. [The Holy Cross brotherhood is the nest of counter-revolution. «Collectivization» in the royal years]. *Krasnoe znamia*, 169, 2. [in Russian].
8. Vetrov, A. (1925). «Vtoraia Amerika» – posle perevorota. [The «Second America» – after the coup]. *Vechernii vypusk*, 14, 3. [in Russian].
9. Bratstvo pod sudom. (1925). [Brothers is under the court]. *Vechernie radio*, 235, 2. [in Russian].
10. Alperovich, G. (Ed.). (1925). Vozdvizhenskoe bratstvo gnezdo kontrevoliutsii. Bratstvo pri sovetskoii vlasti. [The Holy Cross brotherhood is the nest of counter-revolution. Brotherhood under Soviet rule]. *Krasnoe znamia*, 172, 4. [in Russian].
11. Vozdvizhenskii «bratstvo» pered sudom. (1925). [Holy Cross «brothers» before the court]. *Krasnaia armiia*, 22, 1. [in Russian].
12. Vetrov, A. (Ed.). (1925). «Dumtsy» na protsesse. (1925). [«The members of Duma» is on the process]. *Vechernii vypusk*, 11, 2. [in Russian].
13. Delo Vozdvizhenskogo bratstva. (1925). [The case of the «Holy Cross Brotherhood»]. *Vechernii vypusk*, 12, 1. [in Russian].
14. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, f. R-1752, op. 1, spr. 38, ark. 4.
15. Prigovor po delu Kresto-Vozdvizhenskogo «bratstva». (1925). [Judgement in the case of the Holy Cross Brotherhood]. *Molodoi shakhter*, 99, 4. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 13.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 069.8(477)

Н.М. Дмитренко

УКРАЇНІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АПАРАТУ НІЖИНЬСЬКОГО ОКРУГУ (1923–1930 рр.)

У статті розглядаються питання щодо рівня володіння українською мовою працівниками органів державного управління Ніжинського округу, організації курсів вивчення української мови, особливості процесу українізації в сільській місцевості. Наводяться статистичні відомості, які свідчать про певні успіхи у справі опанування національною мовою. Розглядаються заходи спеціальної окружної комісії щодо здійснення контролю за ходом українізації.

Ключові слова: українізація, округ, курси української, радянський державний апарат.

У сучасному світі національна проблема є однією з актуальних. Для України в складних, а подекуди трагічних, подіях сьогодення одне з важливих завдань – реалізація такої етнічної політики, яка б створювала оптимальний баланс інтересів українців як титульної нації та представників національних меншин і сприяла гармонійному розвитку всіх культур. Тож звернення до історичного досвіду міжетнічних відносин в УСРР в цілому і регіонального напрямку дослідження зокрема є перспективним, на наш погляд, як такого, що дозволяє оцінити ефективність процесу українізації на місцях. Подальшого аналізу потребує запровадження української мови в роботі чиновницького апарату, військових частин, шкіл тощо.

Причини запровадження українізації, її мета та зміст були в центрі уваги досліджень Я. Дашкевич, С. Кульчицького, В. Даниленко, Г. Касьянова. Основні напрямки українізації розглядалися у працях В. Борисова, М. Шапович, Л. Брюховецької, П. Голобуцького. Про ідеологічну боротьбу, що точилась навколо українізації, писали В. Пристайко та Ю. Шаповал. У статті Л. Рожкової розглядається запровадження українізації на Чернігівщині [1].

XII з'їзд РКП (б) у квітні 1923 р. проголосив політику так званої «коренізації» – пріоритетного розвитку корінної нації у кожній із радянських республік. Під цим розумілось висування національних кадрів на керівні посади, створення освітніх закладів, розвиток національних культур, видавничої справи, преси мовами титульної (корінної) нації. Зрозуміло, що політика «коренізації» в Україні отримала назву «українізація». У серпні того ж року ВУЦІК та РНК УСРР прийняли Декрет (зазначимо, що написаний він був російською мовою. Авт.) «О мерах обеспечения равноправия языков и о содействии развитию украинского языка». «Сохраняя в будущем обязательность для служащих знание русского языка, являющегося средством общения с самым крупным национальным меньшинством на Украине и с народами всего Союза, в частности с русским народом, и считая, что в настоящих условиях русский язык, перестав быть средством угнетения в руках привилегированных классов, является, наоборот, средством приобщения украинской культуры к высоко развитой и имеющей мировое значение русской культуре...» [2, арк. 2], був ви-

значений і кінцевий термін засвоєння української мови радянськими службовцями – 1 травня 1924 р.

Про рівень володіння українською мовою радянськими чиновниками округу свідчать рапорти райвиконкомів до Ніжинського округового відділу управління протягом другого півріччя 1923 р.: «Райвиконком повідомляє, що з сільрад району на цілкове ведення українського діловодства не хто неперейшов. На діловодство українською може перейти лише Ярославська та Щаснівська сільради, в котрих секретарі сільрад гарно знайомі з означеною мовою» (збережено *правопис оригіналу*) [2, арк. 10]. Мринський райвиконком не перейшов на діловодство національною мовою в жодній із сільрад за відсутності людей, які нею володіють [2, арк. 13]. Краще був стан справ у Лосинівському районі: за поданими відомостями на «українську мову» перейшло 9 з 13 сільрад [2, арк. 14]. У Козелецькому районі діловодство українською велось у 6-ох сільрадах, до 50 % співробітників володіли українською мовою. У рапорті до Ніжинського окрвиконкому у відповідь на закиди щодо повільності переходу діловодства на українську мову голови сільських рад відверто відповідали, що «одной из причин, тормозящих переход на украинский язык, является то, что все распоряжения округа до сих пор получают нами на русском языке» [2, арк. 14]. Державний апарат, як і раніше, у діловодстві користувався російською мовою.

Терміни, визначені для застосування української мови в діловодстві, були доволі стислими, тож місцеві органи виконавчої влади хутко взяли до справи. У кожному з 58 районів губернії повинні були бути організовані та відкриті курси української мови, які за приблизними підрахунками обходились губернському бюджету в 4176 руб. золотом [3, арк. 5]. У 19 закладах Ніжинського округу навчання на курсах українізації мали пройти понад 300 осіб. Навчання тривало 3 місяці. Курс був поділений на 2 частини: вивчення граматики, правопису та практичні заняття, на яких виконувались вправи з діловодства українською мовою. Обов'язковим було ведення журналу обліку відвідувань для попередження та боротьби з прогулами. Керівники курсів щомісячно мали надсилати звіти до окрвиконкому. Чиновникам окружного апарату надавалась можливість навчатись українській мові за рахунок установ, де вони працювали. В разі, якщо слухач курсів не зміг скласти іспит, його зобов'язували удруге прослухати курси, але вже заплативши зі свого гаманця [3, арк. 2, 8].

Інспектором окружної комісії з українізації був призначений В. Фесенко – викладач Ніжинського інституту народної освіти. Ним же був представлений і проект програми міських курсів українізації. До програми входили наступні теми:

- повторення основ фонетики та морфології;
- особливості будови речення;
- безособові речення й різниця між ними та схожими особовими зворотами;
- сполучення сурядних та підрядних речень;
- слова, що їх часто вживають у невластивому розумін-

ні, недоречні слова та найпоширеніші неправдиві форми вислову («крапка зору», «що торкається», «позаяк», тощо);

- найважливіші звороти, відмінні від російських» [4, арк. 37].
- Програма передбачала різноманітні форми роботи з успішного засвоєння мови (*збережено правопис оригіналу*):
- «переклад з російської на українську службових паперів;
  - виправлення паперів;
  - читання паперів вдома;
  - переказ з української мови, переказ з російської українською мовою (усні та письмові);
  - виправлення зшитків круговим способом;
  - коректа ріжних паперів;
  - читання в аудиторії та вдома;
  - читання вправ на вільні теми;
  - переклад і записування фразеологій [2, арк.38].

До першого складу лекторів (початок 1924 р.) входили М.К. Волинський, Д.І. Гук, Л.П. Івануха, Ф.Г. Литвин, О.В. Ягницький, С.С. Случевський, І.Я. Павловський [11, с. 69]. Наприкінці того ж року на округових курсах працювали наступні персоналії: завідувач курсами І.М. Молчановський; лектори М.К. Волинський, Д.І. Гук, Л.П. Івануха, Ф.Г. Литвин, О.В. Ягницький, С.С. Случевський, М.П. Данчевський, М.М. Польовий; техроб П.М. Решитько [6, арк. 29].

Вочевидь всі терміни, визначені для запровадження української мови у середовищі співробітників радянського апарату, були провалені. Серед розпоряджень окрвиконкому за січень 1925 р. є документ, в якому зазначалось: «Помічається багато робітників установ, що ухиляються від одвідування курсів українського діловодства, не дивлячись на кілька разові накази з приводу цього. Окркомісія з українізації наказує: почати відвідувати негайно, запис до курсів в бувшій Грецькій школі. З 1 січня до 15 січня буде відбуватись перевірка» [7, арк. 1]. Щоб прискорити процес українізації, окркомісія використовувала не лише погрози залишити без роботи тих, хто не володів мовою в достатньому обсязі, але й надавала рекомендації, як краще та швидше її опанувати. Одна з таких рекомендацій стосувалась питання придбання усіма установами округу «Українського академічного правопису» в таблицях, «що допоможе скоріше зліквідувати помилки в правопису службових листів, що так часто помічаються» [7, арк. 35].

Контроль за процесом українізації відбувався як з боку радянського партійного апарату, так і з боку спеціальної комісії. Остання у квітні 1925 р. зобов'язала райвиконкоми надавати кожні два тижні звіти про хід українізації на місцях. У разі невиконання розпорядження обіцялось зняти курси з окружного бюджету. У серпні того ж року Центральна комісія з українізації визначила новий кінцевий термін її завершення – січень 1926 р., поставивши вимогу надсилати до ЦК щомісячні відомості про її хід [8, арк. 2]. На початку 1925 р. вона ж розробила «Інструкцію по українізації радянських установ на селі». Пропонувалось створювати при сільбудах або хатах-читальнях гуртки українознавства, поєднуючи в роботі не тільки засво-

ення мови, а й проведення широкої політико-освітньої роботи, яка передбачала популяризацію української народної пісні, створення хорів та драмгуртків, читання лекцій з історії революційного руху в Україні, вивчення історії рідного села, побуту та психології селян. Організаційна та керівна робота покладалась на сільську інтелігенцію – вчителів. Контролювати роботу гуртків повинні були райвиконкоми [8, арк. 6].

Кінець 1925 р. позначився підведенням перших підсумків українізації радянського апарату. Ніжинська округомісія надіслала до ЦК звіт з українізації, у якому повідомлялось, що з 23 радянських установ курси українізації відвідали 484 співробітники. Результати не були втішними: задовільно володіли українською мовою 30 % чиновників, недобре – 36 %, а 34 % зовсім мали обмежений словниковий запас. «Щодо окремих установ, то найбільш співробітників знають українську мову: в окрвиконкомі – 75 %, в судових установах – 60 %, у народстві – 90 %. Зовсім не знають українську мову спеці (техніки, агрономи, лікарі)» [8, арк. 17]. У районних установах відсоток робітників, які опанували мову, мав наступні показники: у Бобриському та Ічнянському районах – 65 %; у Ніжинському, Козелецькому, Бобровицькому, Мринському, Носівському районах – 75 %; у Комаровському та Вертіївському – 80 %; у Новобасанському районі – 90 %. Попри певний прогрес, у жовтні 1925 р. до усіх окружних відділів народстві надійшов лист за підписом заступника наркома освіти Я.П. Ряппо, у якому було наголошено на необхідності ліквідації недоліків та прорахунків у справі українізації, а саме: відвідування курсів складало 50–60 % від необхідної кількості слухачів; відбувалось негативне ставлення до українізації з боку господарських установ, значне відставання українізації села від округу, цілковита відсутність міського українського мовного простору (вивіски, плакати, оголошення, штампи, бланки документів писались російською мовою) [8, арк. 31].

Реакцією на цей лист було розпорядження голови Ніжинського окрвиконкому (?) Скорова. Імовірно, попередні переможні реляції не відповідали дійсному стану справ. Тому в документі наголошувалося на обов'язковому контролі за відвідуваністю співробітниками курсів українізації, нещадному звільненні з посад тих, хто негативно ставився до української мови. Вимагалось приділяти більше уваги до роботи гуртків із вивчення національної мови та вживати рішучих заходів щодо запровадження виключно україномовного режиму спілкування в державних установах; перевести на ведення українською діловодства, науково-культурної роботи. З 1 січня 1926 р. усі бажаючі мали можливість вдосконалити володіння українською мовою, але власним коштом [8, арк. 47].

1925 рік був визначений як вирішальний у справі українізації радянського апарату. Процес форсували усіма можливими засобами. У протоколі засідання Центральної комісії з українізації при РНК УСРР від 27 жовтня 1925 р. наголошувалося: «Встановити обов'язковість пе-

рекладу на українську мову вивісок державних установ та підприємств. Примітка: надається право складати вивіски поруч з українськими також і відповідної національної меншості (*шляхетний прояв толерантності. Авт.*). Зобов'язати НКО УСРР прискорити випуск Академічного словника української мови. Зобов'язати друкарні на посаді коректора мати осіб з найвищою кваліфікацією щодо знань української мови» [8, арк. 48].

З упевненістю можна стверджувати, що процес українізації тривав до кінця 20-х рр. Улітку 1928 р. при Ніжинській окружній інспектурі народної освіти було створено спеціальне контрольне бюро у складі викладачів ПІНО В. Фесенко, Є. Рихлика, (?) Костенко та Л. Іванузи з метою перевірки та видачі дозволів на встановлення вивісок, друку бланків, виготовлення печаток, які часто виготовлялись «неприпустимо неправильно українською мовою». Перевірка правильності тексту проводилась за відповідну плату від установи-замовника. Тариф оплати був наступний: за перевірку вивіски, бланку, штампа – 50 коп.; за перевірку плакату, афіші – 1 крб.; за перевірку оголошення – 2 крб. [9, арк. 1–2].

На початку 1930 р. відбулися планові перевірки в закладах освіти шляхом написання письмових робіт, які передавались до спеціальних комісій. За підсумками проведення перевірки вчителів Ніжинського району на знання української мови із 53-х вчителів району перевірку пройшло: 40 – з оцінкою «задовільно», 3 – «незадовільно», 7 чоловік було звільнено від перевірки, троє вчителів подали заяви про відстрочення перевірки [10, арк. 50, 60, 118, 323].

Українізація у 20-х рр. ХХ ст. об'єктивно сприяла відродженню української мови, національної культури. Водночас відбувалось «укорінення» партійного державного апарату серед населення республіки з метою посилення ідеологічного впливу на громадян.

ДЖЕРЕЛА

1. Дашкевич Я. Українізація: причини і наслідки. *Слово і час*. 1990. № 8. С. 56; Кульчицький С. Комунізм в Україні: перше десятиріччя. Київ. 1996; Даниленко В., Касьянов В., Кульчицький С. Сталінізм на Україні. 20–30-ті роки. Київ 1991; Борисов В. Українізація та розвиток загальноосвітньої школи в 1921–1932 рр. УІЖ. 1999. № 2. С. 76–79; Шапович М. Радянське керівництво і літературно-мистецька інтелігенція України: 20-ті роки УІЖ. 2000. № 1. С. 95–102; Брюховецька Л. Світовий ренесанс українського кіно. *Українське мистецтвознавство*. С. 97–103; Голобуцький П. Українське книгознавство 20-х років. *Бібліотечний вісник*. 1994. № 5–6; Шаповал Ю. Пристайко В. Справа «Спілки визволення України». Київ. 1995; Рожкова Л. Здійснення політики українізації на Чернігівщині у 20-х рр. ХХ ст. *Сіверянський літопис*. 2000. № 2. С. 112–120
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. р-598, оп. 1, спр. 1064
3. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1066.
4. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1073.
5. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1065.
6. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1072.
7. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1075.
8. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1076.
9. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1099.
10. ВДАЧОН, ф. р-598, оп. 1, спр. 1098.

Dmytrenko N.M. Ukrainization of Nizhyn district Soviet state apparatus (1923-1930)

The national problem is one of the most actual in the modern world. One of the most important tasks for Ukraine under the difficult conditions

of the recent years is the implementation of such a national policy that would create an optimal interests balance of Ukrainians, as the titular nation, and representatives of other nationalities. And it should also contribute to the harmonious development of all cultures. Therefore, an appeal to the historical experience of interethnic relations in the Ukrainian SSR is of scientific interest. The regional direction of this issue studying is perspective from the point of view of the effectiveness estimation of localization of the ukrainization process.

The end of 1925 was marked by the summing up of the first results of the Ukrainianization of the Soviet apparatus. The Nizhyn Oblast Commission sent a report to the Central Committee on Ukrainianization, informing that 484 employees attended courses from 23 Soviet institutions. The results were not encouraging: 30 % of officials were fluent in Ukrainian, 36 % were poorly spoken, and 34 % had limited vocabulary at all. «As for individual institutions, the most employees know the Ukrainian language: in the district executive committee – 75%, in judicial institutions – 60 %, in the educational system – 90 %. They do not know Ukrainian specialty at all (technicians, agronomists, doctors). In rayon institutions, the percentage of language learners was: 65 % in Bobrotytsia and Ichniansky districts; 75 % in Nizhyn, Kozelets, Bobrovytsky, Mryn and Nosov districts; 80 % in Komarovsky and Vertievsyky and 90% in the Novobasansky district. Despite some progress, in October 1925 a letter was signed to all districts signed by the Deputy Commissar of Education Ya.P. Rappo emphasized the need to eliminate the shortcomings and missteps in the Ukrainianization case. Namely: courses are attended by 50–60 % of the students, negative attitude towards Ukrainianization by economic institutions, a considerable backlog of Ukrainianization of the village from the district, complete absence of urban Ukrainian language space – signs, posters, announcements, stamps, forms of documents – all in Russian.

The article discusses issues related to the level of the Ukrainian language proficiency by government bodies employees of the Nizhyn district, the organization of courses for studying the Ukrainian language, special features of ukrainization in rural areas. The article provides statistical data showing progress in the mastering of the national language. The Soviet party apparatus and a special district commission exercised control over the course of ukrainization. The materials of the inspections noted a violation of the terms of its realization, the absence of the Ukrainian language in urban space.

Key words: ukrainization, district, courses for studying the Ukrainian language, Soviet government apparatus

REFERENCES

1. Dashkevych, Y. (1990). Ukrainizatsiia: prychny i naslidky [Ukrainization: causes and consequences] *Slovo i chas*, 8. [in Ukrainian].
2. Kulchytskyi, S. (1996). *Komunizm v Ukraini: pershe desiatyrichchia. [Communism in Ukraine: the first decade]*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Danylenko, V., Kasianov, V., Kulchytskyi, S. (1991). *Stalinizm na Ukraini. 20–30-ti roky. [Stalinism in Ukraine. 20–30's.]*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Borysov, V. (1999). Ukrainizatsiia ta rozvytok zahalnoosvitnoi shkoly v 1921–1932 rr. [Ukrainization and development of a comprehensive school in 1921–1932]. *UIZh*, 2, pp. 76–79. [in Ukrainian].
5. Shapovych, M. (2000). Radianske kerivnytstvo i literaturno-mystetska intelihtentsiia Ukrainy: 20-ti roky [Soviet leadership and the literary and artistic intelligentsia of Ukraine: the 20's]. *UIZh*, 1, pp. 95–102. [in Ukrainian].
6. Briukhovetska, L. (2003). Svitovyi renesans ukrainskoho kino [World Renaissance of Ukrainian Cinema]. *Ukrainske mystetstvoznavstvo*, pp.97–103.
7. Holobutskyi, P. (1994). *Ukrainske knyhoznavstvo 20-kh rokiv [Ukrainian Book Science of the 20's]. Biblioteknyi visnyk*, 5(6). [in Ukrainian].
8. Shapoval, Yu. Prystaiko, V. (1995). *Sprava «Spilky vyzvolennia Ukrainy» [The Case of «Unions Ukraine's liberation»]*. Kyiv. [in Ukrainian].
9. Rozhkova, L. (2000). Zdiisnennia polityky ukrainizatsii na Chernihivshchyni u 20-kh rr. [Implementation of the Ukrainianization Policy in Chernihiv Region in the 1920's]. *Sivierskyi litopys*, 2, pp. 112–120. [in Ukrainian].
10. Viddil Derzhavnoho arkhivu Chernihivskoi oblasti v m. Nizhyni, [dali VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1064.]
11. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1066.
12. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1073.
13. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1065.
14. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1072.
15. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1075.
16. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1076.
17. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1099.
18. VDACHON, f. r-598, op. 1, spr. 1098.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 94(477.51–25):332.8«192»

I.B. Непотенко

ГОТЕЛІ ЧЕРНІГОВА У ПЕРЕФОРМАТОВАНОМУ ЖИТЛОВОМУ ПРОСТОРИ 1920-х рр.

У статті окреслено шляхи вирішення житлової кризи 1920-х рр. у рамках поступового переформатування міського простору. Визначено категорії населення, які першочергово потребували житла (окрім городян, які втратили помешкання, – військові та нові категорії населення, які виникли внаслідок екстремальної повсякденності, зокрема, безпритульні). Зосереджено увагу на дослідженні місцевої специфічності житлового простору Чернігова у після-революційний період; охарактеризовано подальшу долю готелів, їх функціонування; окреслено проблематику співіснування релігійного та радянського просторів і, як наслідок, – оцивілення культури та споруд у межах нової рамкової дійсності та антицерковної політики, а також шляхи витіснення монастирського простору.

Ключові слова: житлова політика, міські готелі, переформатування, зміна функціонального призначення, оцивілення та релігійний простір.

Воєнні та політичні перипетії 1917–1919 рр. призвели до розорення та занедбаності міста, спричинивши кризу в усіх його структурах. Суттєвих руйнувань зазнав і житловий сектор [1, арк. 9]. Більше половини житлового фонду Чернігова було пошкоджено, понад третина будинків виявилася непридатною для подальшого проживання [2]. Така ситуація вимагала швидких рішень, реалізація яких ускладнювалася слабкою соціально-економічною базою.

Тематичний вектор роботи обумовлений нерепрезентативністю історичних досліджень. В основному історіографія представлена узагальнюючими монографіями щодо архітектурно-просторової організації міського середовища, змін житлових умов, зокрема, робітників [3] чи працями, присвяченими релігійній ситуації [4]. Відтак предметне поле сфокусовано на двох концептах – переформатуванні житлового простору з акцентом на долі готелів, а також співіснуванні релігійного і радянського просторів у межах рамкової дійсності 1920-х рр.

Житло потребували городяни, які повністю або частково втратили його в ході громадянської війни; сільські жителі, які переселялися до міста, що призводило до оселяння житлового фонду; нові соціальні категорії населення (зокрема, безпритульні). Проблему нестачі помешкань для городян місцеве керівництво вирішувало кількома способами. Реалізація першого відбувалася за рахунок його перерозподілу, шляхом вилучення квартир у «експропрійованих» категорій населення; другий спосіб полягав у звільненні «багатих» квартир (тих, де кількість кімнат перевищувала чисельність осіб, що постійно в них проживали); третій – виселення сімей розстріляних городян у підвали; четвертий – ущільнення (зменшення обсягів корисної житлової площі та підселення) [5, с. 93]; п'ятий – надання покинутих квартир, власники яких залишили місто після встановлення радянської влади (зокрема, 1921 р. 110 квартир у такий спосіб отримали члени профспілок Чернігова [6,